

DOI: <https://dx.doi.org/10.51788/tsul.jurisprudence.3.1./IYVE1775>
UDC: 347.191:061.2(045)(575.1)

IJTIMOIIY AHAMIYATGA MOLIK LOYIHALARNI AMALGA OSHIRISHDA JAMOAT FONDLARI ISHTIROKINI KENGAYTIRISHNING AYRIM HUQUQIY JIHATLARI

Narimanov Bekzod Abduvaliyevich,

Toshkent davlat yuridik universiteti
mustaqil izlanuvchisi,
yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD)
ORCID: 0000-0002-4703-3358
e-mail: tiu-bek@inbox.ru

Annotatsiya. Mazkur tadqiqot ishida Endaument fondning (Endowment fund) hozirgi kundagi o'rnini, ularning o'ziga xos xususiyatlarini tadqiq qilish orqali Endaument fondlar faoliyatining mazmun-mohiyati, maqsadlari hamda bu boradagi ilg'or xorijiy tajriba tahlil qilingan. Ushbu maqsadga erishish uchun turli ilmiy va publitsistik maqolalar, olimlar fikri hamda statistik ma'lumotlar o'rganildi. Tadqiqot natijasida mazkur fondlarning ta'lim sohasida tutgan o'rnini, rivojlangan xorijiy davlatlar tomonidan joriy etilgan jamoat fondlarining jamiyat va davlat foydasiga qo'shayotgan hissasi aniq statistik ma'lumotlar asosida bayon qilingan. Shuningdek, Endaument fond tashkiliy-huquqiy mexanizmining ilmiy-nazariy jihatlari, ushbu fondlarning turlari va ishlash mexanizmlari tadqiq etildi. Bundan tashqari, dunyoning ikkita yirik universitetlarining Endaument fondlari faoliyati, ularni moliyalashtirish va maqsadli sarflash tartiblari bayon qilingan. Maqoladan qonun hujjatlaridan jamoat fondini tashkil qilish, uning faoliyat ko'rsatishi, mol-mulki, rahbar organlari va tugatilishi bo'yicha alohida qoidalar ham o'rin olgan. Shu bilan birga, jamoat fondlari bilan bog'liq munosabatlar alohida "Jamoat fondlari to'g'risida"gi Qonun bilan tartibga solinishi yoritilgan.

Kalit so'zlar: Endaument fond, vaqf tizimi, notijorat maqsadlar, investitsiya, donor (sarmoya kirituvchi), ixtiyoriy mulkiy badallar, o'quv va tadqiqot ishlari.

ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ РАСШИРЕНИЯ УЧАСТИЯ ОБЩЕСТВЕННЫХ ФОНДОВ В РЕАЛИЗАЦИИ СОЦИАЛЬНО ЗНАЧИМЫХ ПРОЕКТОВ

Нариманов Бекзод Абдувалиевич,

доктор философии по юридическим наукам (PhD),
самостоятельный соискатель
Ташкентского государственного юридического университета

Аннотация. В данной исследовательской работе анализируются роль в настоящее время эндаумент-фондов, их специфические характеристики, организационные формы эндаумент-фондов, цели и передовой зарубежный опыт в данном направлении. Для достижения этой цели были изучены различные научные и публицистические статьи, мнения ученых и статистические данные. В исследовании при помощи наглядных статистических данных описывается роль этих фондов в сфере образования, вклад государственных фондов развитых стран Запада, вносимый на благо общества и государства. Также были изучены научно-теоретические аспекты таких

фондов, виды этих фондов и механизмы работы. Кроме того, описывается деятельность эндаумент-фондов двух крупнейших университетов мира, порядок их финансирования и целевого расходования средств. Кроме того, в статье упоминаются специальные положения правовых документов о создании общественного фонда, его деятельности, имуществе, органах управления и ликвидации. При этом уточняется, что отношения с государственными средствами регулируются отдельным Законом «О государственных фондах».

Ключевые слова: фонд целевого капитала, система фондов, некоммерческие цели, инвестиции, донор (инвестор), добровольные имущественные взносы, образовательная и научно-исследовательская работа.

LEGAL ASPECTS OF EXPANDING THE PARTICIPATION OF PUBLIC FUNDS IN THE IMPLEMENTATION OF SOCIALLY SIGNIFICANT PROJECTS

Narimanov Bekzod Abduvalievich,
Independent researcher,
Tashkent State University of Law,
Doctor of Philosophy (PhD) in Law

Abstract. This article analyzes the issues of improving the mechanism of providing the rule-making process with scientific information. The purpose of the research is to develop relevant proposals, recommendations, and This research paper analyzes the role of endowment funds at present, their specific characteristics, organizational forms of endowment funds, goals and best foreign experience in this regard. To achieve this goal, various scientific and journalistic articles, opinions of scientists were studied in addition to statistical data. As a result of the study, with clear statistical data, the role of these funds in the field of education, and the contribution of state funds made by developed Western countries for the benefit of society and the state is described. The scientific and theoretical aspects of such funds, the types of these funds and the mechanisms of work were also studied. In addition, the activities of the endowment funds of the two largest universities in the world, the procedure for their financing and targeted spending are described. In addition, the article mentions special provisions on the establishment of a public fund, its operation, property, management bodies and liquidation from legal documents. At the same time, it is clarified that relations with public funds are regulated by a separate Law "On Public Funds".

Keywords: endowment fund, system of funds, non-commercial purposes, investments, donor (investor), voluntary property contributions, educational and research work.

Kirish

NNTning eng murakkab tashkiliy-huquqiy shakli hisoblangan jamoat fondlarining huquqiy holati O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi, "Jamoat fondlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonunining normalari bilan belgilanadi. Homiylik fondlari faoliyati "Homiylik to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni bilan ham tartibga solinadi.

O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 74-moddasi, "Jamoat fondlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonu-

ni 3-moddasiga muvofiq, yuridik va (yoki) jismoniy shaxslar tomonidan ixtiyoriy mulkiy badallar qo'shish asosida tashkil etilgan, homiylik, ijtimoiy, madaniy, ma'rifiy yoki boshqa ijtimoiy foydali maqsadlarni ko'zlaydigan, a'zolari bo'lmagan nodavlat notijorat tashkiloti jamoat fondi deb e'tirof etiladi.

Jamoat fondining ustavida "jamoat" so'zi bo'lgan nom ko'rsatilishi kerak. Bu o'rinda shuni ta'kidlash kerakki, nomida "fond" so'zi bo'lgan hamma tashkilotlar ham NNT hisoblanmaydi. Masalan, O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi Respub-

lika yo'l fondi kabi davlat muassasalari ham fondidir.

Jamoat fondi ta'rifidan kelib chiqqan holda, ularning quyidagi o'ziga xos xususiyatlarini ajratib ko'rsatish mumkin: birinchidan, ular notijorat tashkilotlariga mansub, ammo a'zolik tashkilotlari hisoblanmaydi; ikkinchidan, ham jismoniy va (yoki) ham yuridik shaxslar tomonidan ta'sis etilishi mumkin; uchinchidan, ustav maqsadlarini amalga oshirish uchun mol-mulklarini shakllantirishlari shart; to'rtinchidan, muassislar tomonidan jamoat fondiga berilgan mol-mulk fondning mol-mulki hisoblanadi va uning ustavida belgilangan maqsadlarni amalga oshirish uchun foydalaniladi; u ta'sischi o'rtasida taqsimlanishi mumkin emas va garov yoki majburiyatlar bajarilishini ta'minlashning boshqa usuli sifatida foydalanilishi, shuningdek, kreditlar berish uchun foydalanilishi mumkin emas; beshinchidan, jamoat fondi pul mablag'lari va boshqa mol-mulklaridan foydalanilishi to'g'risida har yillik hisobotini e'lon qilishi shart va har yili o'z faoliyatini auditorlik tekshiruvidan o'tkazadi; oltinchidan, ta'sischi fondning majburiyatlari bo'yicha javob bermaydi, fond esa ta'sischilarning majburiyatlari bo'yicha javobgar emas; yettinchidan, fondni ta'sischilarning qarori bo'yicha tugatib bo'lmaydi, bunday huquqqa manfaatdor shaxslarning arizasiga muvofiq faqat sud egadir; sakkizinchidan, qonunchilik fondga aloqador shaxslar bilan bitimlar fondga aloqador bo'lmagan shaxslar bilan bo'lganidagiga nisbatan birmuncha qulay shartlarda amalga oshirilayotgan bo'lsa, ularni tuzishni man qiladi.

Jamoat fondining mol-mulkidan fond ustavida belgilangan maqsad va vazifalarni amalga oshirish hamda ma'muriy xarajatlarni qoplash uchun foydalaniladi. Jamoat fondi har yili o'z faoliyati to'g'risida hisobot e'lon qilib borishi shart.

Bundan tashqari, qonun hujjatlarida jamoat fondini tashkil qilish, uning faoliyat

ko'rsatishi, mol-mulki, rahbar organlari va tugatilishi bo'yicha alohida qoidalar qayd qilingan. Shu bilan birga, jamoat fondlari bilan bog'liq munosabatlar alohida "Jamoat fondlari to'g'risida"gi Qonun bilan ham tartibga solinadi.

Buning sababi jamoat fondida nodavlat notijorat tashkilotining boshqa tashkiliy-huquqiy shakliga qaraganda, mol-mulklar fond ta'sischilari, ishtirokchilari va rahbar organlari manfaati bilan bog'liq bo'lmagan ko'proq ijtimoiy maqsadlarga qaratilgan bo'ladi. Shu jihatdan uning mol-mulkini ustav maqsad yo'nalishida ishlatish bo'yicha alohida qoidalar mavjud.

Biroq, bizningcha, bugungi kundagi murakkab geosiyosiy vaziyat, xususan, pandemiya sharoitida aholining ijtimoiy yordamga ehtiyoji yanada ortganligi tizimga yangi ma'muriy tartib-taomillar bilan bog'liq o'zgartirishlar kiritish lozimligini ko'rsatmoqda.

Xorijiy tajribada mol-mulk egaligini biror ijtimoiy muassasaga o'tkazish hamda undan keluvchi foydani doimiy ravishda ma'lum ijtimoiy maqsadlarga qaratish orqali ijtimoiy masalalarni hal qilish samarali yo'lga qo'yilgan. Masalan, biror ko'chmas mulk yoki aksiyalar sotish va boshqacha tartibda begonalashtirmaslik sharti bilan ijtimoiy maqsadlarda tashkil qilingan jamoat fondlariga o'tkazib beriladi. Bu mol-mulk ijtimoiy yo'naltirilgan mol-mulk tushunchasi bilan ifodalanadi.

O'z mol-mulkini jamoat fondiga topshirgan shaxs mazkur mulkka nisbatan egalik huquqini yo'qotadi, lekin mazkur mol-mulk boshqa biror shaxsning mulkiga aylanmaydi. Mazkur jamoat fondlari mol-mulkni tasarruf etmagan holda, undan keluvchi foydani ijtimoiy maqsadlarga doimiy ravishda yo'naltiradi.

Material va metodlar

Maqolada tarixiylik, analiz va sintez, qiyoсий tahlil metodlari hamda tizimli, funksional yondashuvlardan foydalanilgan.

Tadqiqot natijalari

Yevropa davlatlarida bu tushuncha ko'proq trast mol-mulkleri hamda trast fondlari tushunchasi bilan bog'liq. Ushbu institutni NNTlar faoliyatiga samarali tatbiq qilish va ular faoliyatini moliyaviy ta'minlash bo'yicha bir qator tadqiqotlar (P. Awasthy [1], N. Suresh [2], V.C. Keating, E. Thrandardottir [3]) o'tkazilganligini ham qayd etish zarur.

Aholisining aksariyati musulmonlar bo'lgan mamlakatlarda bu tushuncha vaqf mol-mulki hamda vaqf muassasalari bilan bog'liq. Xususan, bu sohada Turkiya Respublikasida ijtimoiy munosabatlar qonun hujjatlariga muvofiq samarali yo'lga qo'yilgan [4].

Tasarruf etilishini to'xtatgan holda, ijtimoiy maqsadlarda foydalanishi va egalik qilishini muddatsiz doimiy (davomiy) ravishda boshqa shu maqsadlarda tashkil qilingan tashkilotlarga o'tkazilgan mulklar ijtimoiy yo'naltirilgan mol-mulk deyiladi [5].

Milliy qonunchiligimizda bunday mol-mulklarning huquqiy maqomlari bo'yicha normalar mavjud emas. Shuningdek, ijtimoiy yo'naltirilgan mol-mulkning aniq ijtimoiy maqsadlarda sarflanishi hamda boshqa maqsadlarda tasarruf qilinmasligi milliy qonun hujjatlarimiz bilan qat'iy himoya qilinmagan hamda mazkur sohada ma'muriy tartib-taomillar doirasida nazorat qilish mexanizmlari to'liq takomillashmagan.

Rivojlangan xorijiy davlatlar tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, ijtimoiy ahamiyatga molik loyihalarni amalga oshirishda endowment fondlarning ahamiyati nihoyatda yuqori.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 9-oktabrdagi "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-son Farmonida oliy ta'lim muassasalarida homiylik va ilmiy-tadqiqot natijalarini tijoratlashtirishdan tushgan, maqsadli kapital hamda boshqa mablag'lar hisobiga moliyalashtiriladigan endowment jamg'armalarini (endowment fund) tashkil etish belgilangan.

Endowment fund – jismoniy va yuridik shaxslar tomonidan ixtiyoriy mulkiy badallar qo'shish asosida tashkil etilgan, xayriya, ijtimoiy, madaniy, ma'rifiy yoki boshqa ijtimoiy foydali maqsadlarni ko'zlaydigan, a'zoli bo'lmagan hamda tashkiliy-huquqiy shakli jamoat fondi bo'lgan nodavlat notijorat tashkilotidir.

Bunday jamoat fondlari o'z faoliyatini O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, O'zbekiston Respublikasi "Nodavlat notijorat tashkilotlari to'g'risida"gi, "Jamoat fondlari to'g'risida"gi qonunlari, shuningdek, boshqa normativ-huquqiy hujjatlar hamda fondlarning ta'sis hujjati bo'lgan ustavlari asosida amalga oshiradi hamda notijorat maqsadlarda ishlatish uchun mo'ljallangan, aksariyat hollarda ta'lim, tibbiyot, madaniyat va fan sohasidagi tashkilotlarni moliyalashtirish maqsadida tashkil etiladi.

Universitetlarda endowment daromadlaridan oqilona foydalanish ilmiy adabiyotlarda muhokama qilingan va amaliy tadqiqotlarda sinovdan o'tgan. Xususan, Nobel mukofoti sovrindori Jeyms Tobin investitsiyalarni sarflashda *avlodlararo tenglik konsepsiyasini* ilgari surgan. Tobinning ushbu konsepsiyasiga ko'ra, universitetlarga o'z kapitalini kelajak uchun saqlab qolish va fond hisobidan 30 % xarajatlarni qoplash imkoniyatini beradi [6].

Ko'pchilik olimlarning fikricha, Endowment fundni qadimgi arab davlatlaridagi vaqf tizimining g'arbcha shakli sifatida sanashga bir qancha asoslar mavjud. Jumladan, tarixiy faktlarga ko'ra, *milodiy XV-XVI asrlarda* G'arb davlatlaridagi dastlabki vaqf hujjatlari undan avvalroq arab mamlakatlarida joriy etilgan vaqf tizimi bilan o'zaro o'xshash ekanligi tadqiqotchilar tomonidan aniqlangan.

Faqat Islom vaqf hujjatlari *basmala, hamd* va *na't* bilan boshlanishi, g'arbdagi vaqflar Iso alayhissalomga aytilgan so'zlar bilan boshlanishini hisobga olmasa, hujjat rekvizitlari (shakli, iboralarning ishlatilishi, haqlarning belgilanishi) ayni bir xilda bo'lgan [7]. Endowment fondlar notijorat tashkilot egalik qiladi-

gan (masalan, shifoxona, maktab, universitet) investitsiya fondining bir turi bo'lib, donorlar (sarmoya kirituvchilar) tomonidan moliyalashtirib turiladigan, umumiy va maxsus ehtiyojlarni qondirish uchun xizmat qiladi. Mazkur fondagi mablag'lar tez-tez muayyan maqsadlarda sarflanadi.

Fondni sharqiy davlatlarga xos bo'lgan "vaqf tizimi" sifatida sanash mumkin. Jamg'armaga donorlar mablag' kiritadi va bu mablag'lar qanday maqsadlarda sarflanishini ham aytib o'tish mumkin. Masalan, dunyoga mashhur Stenford, Harvard kabi universitetlarda ham Endaument fond tashkil etilgan bo'lib, ushbu universitetni tamomlagan, o'z karyerasida katta muvaffaqiyatlarga erishgan bitiruvchilar o'z ixtiyorlari bilan o'zlaridan keyin ta'lim olayotgan avlod uchun moddiy yordam ko'rsatish maqsadida pul mablag'larini xayriya qiladilar.

Ushbu fondlarni "G'arb vaqf tizimi" deb qarajak, bu fondlardan universitetlarga dunyoning eng salohiyatli, eng aqlli talabalari, shu bilan birga, professor-o'qituvchilarini o'ziga jalb qilish hamda o'zida ushlab turish maqsadida foydalaniladi. Bu vaqf fondlar, asosan, shu universitetni o'z vaqtida bitirgan, hozirda boy kishilar tomonidan moliyaviy xayriyalar hisobiga ta'minlanadi. Prinston universiteti bitiruvchilari orasida Google rahbarlari Jef Bezos, Erik Shmidt; AQSh prezidentlari Jeyms Medison va Vudro Uilson; Mishel Obama va boshqa mashhur va juda boy insonlar bunga yaqqol misol bo'la oladi. Shunday fondlarning mavjud bo'lishi, ilm va erkin tadqiqotlar ravnaqi, davlat salohiyati va iqtisodiyoti rivojlanishi yetuk kadrlarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Endaument fond deganda, biz shuni tushunamizki, donor (sarmoya kirituvchi) notijorat tashkilotga katta aktivlar beradi. Ushbu aktivlar, odatda, aksiyalar, obligatsiyalar yoki boshqa turdagi investitsiya vositalariga sarmoya qilinadi. Investitsiya kiritgan tashkilot ushbu aktivlar qanday sarflanishi mumkinligini belgilaydi. Agar notijorat tashkilot

universitet bo'lsa, donor ularning jamg'arma fondi faqat stipendiyalar, professorlar yoki tadqiqot dasturlarini moliyalashtirish uchun ishlatilishi mumkinligini aytishi mumkin.

San Diego Foundation tomonidan taqdim etilgan ma'lumotlarga ko'ra, "*Endowment fund*"larning uchta asosiy turi mavjud [8]:

I. Cheklangan fond

Cheklangan fondga mablag' kiritgan shaxs uni qanday maqsadlarda sarflash kerakligini shaxsan o'zi belgilab beradi. Fond donorning ruxsatisiz o'zi mablag'ni muayyan maqsadlarda tasarruf etishga haqli emas. Masalan, Harvard universiteti bitiruvchisi Endaument fondga muayyan miqdordagi mablag'ni xayriya qiladi va bu pullar iqtidorli talabalarga stipendiya tariqasida berilishi kerakligini ham aytib o'tadi. Bunday vaziyatda universitet ushbu mablag'ni professorlar oyligini to'lash yoki yangi kutubxona yoxud zamonaviy laboratoriya tashkil etish uchun sarflashi mumkin emas.

II. Cheklanmagan fondlar

Bunday fondga kelib tushgan pulni tasarruf etishda hech qanday cheklov bo'lmaydi. Ushbu mablag'ni tasarruf etuvchi shaxs mustaqil bo'ladi. Masalan, bu pullar orqali yangi kutubxona qurilishi yoki kam ta'minlangan shaxslarga moliyaviy yordam berilishi mumkin.

III. Nisbatan cheklangan fondlar

Bunday mablag'lar donor tomonidan emas, balki fond rahbari tomonidan cheklanadi. Shuningdek, mablag'lar uzoq vaqt davomida saqlanib turishi kerak, ya'ni jamg'armadagi barcha pullar birdaniga sarflanishi mumkin emas.

Fondlarning qaysidir ma'nodagi salbiy jihati shunda namoyon bo'ladiki, ularning mablag'larini sarflash ustidan nazoratning o'rnatilganligi mablag'larning maqsadli sarflanishi lozimligidir. Fondlarda investitsiya daromadlarining qancha qismini sarflash mumkinligi belgilanib, bu, asosan, 3 %dan 7 %gacha bo'lib, 4,5 % – bu 100 mln AQSh dollari sarmoyasi bor fondlar uchun o'rtacha

ko'rsatkich hisoblanadi. Ya'ni o'rtacha hisobda 100 mln dollar bo'lgan jamg'arma fondini yiliga 4,5 mln dollar xarajatga ajratishi mumkin.

Dunyodagi eng yirik Endowment Fund lar Stenford universitetida – 75,1 mlrd dollarlik, Harvard universitetida – 72,7 mlrd dollar, Yale universitetida – 56,2 mlrd dollar, Massachusetts texnologiyalar institutida 42,5 mlrd dollarni tashkil etadi.

Quyida Stenford va Harvard universitetlari fondi faoliyati tahlil qilinadi.

Stenford jamg'armasi 75,1 mlrd dollarga baholangan. Bunday katta pullar bilan Stenford nima uchun ko'proq mablag' sarflay olmaydi? Bu mablag'lar ko'plab ishlarni amalga oshirishga imkon beradi, lekin undan qanday foydalanish mumkinligi haqida cheklovlar mavjud. Har yili Stenford Endowment fondi operatsion xarajatlarning taxminan 20 %ni moliyalashtiradi va universitet o'zining operatsion xarajatlarni qo'llab-quvvatlash uchun jamg'armaning bir qismini ajratadi. Masalan, 2020-2021-moliyaviy yil boshida Stenford jamg'armasi 28,9 mlrd dollarga baholangan. 1,33 mlrd dollarlik xayriya to'lovi – jamg'arma qiymatining 4,6 %, universitetning 6,2 mlrd dollarlik operatsion xarajatlarni 21 %ini qoplagan.

Ushbu to'lov universitetning deyarli barcha qismi, jumladan, moliyaviy yordam, talabalar xizmatlari, professor-o'qituvchilarning ish haqi, tadqiqot, kutubxonalar va atletikani qo'llab-quvvatlaydi. Stenford o'zining qolgan operatsion xarajatlarni boshqa manbalardan, masalan, tadqiqot grantlari va kontraktlari, talabalar o'qishi va to'lovlari, sog'liqni saqlash daromadlari va bitiruvchilar, otalarni va do'stlarning sovg'alaridan moliyalashtirishi kerak.

Ko'pgina tengdosh institutlar singari Stenfordning yillik to'lov stavkasi taxminan 5 %ni tashkil qiladi. Ushbu to'lov har yili bozor ko'rsatkichlari, inflyatsiya va boshqa omillar asosida aniqlanadi. Stenford fondining qariyb 80 % cheklangan yoki maxsus maqsadlar uchun

mo'ljallangan. Jamg'arma, aslida, donorlar tomonidan tashkil etilgan 7 300 dan ortiq turli fondlarni o'z ichiga oladi.

Ularning aksariyati birinchi avlod kollej talabalarini qo'llab-quvvatlash yoki ma'lum bir ta'lim sohasini rivojlantirish kabi aniq maqsadlar uchun mo'ljallangan. Stenford ushbu mablag'lardan maqsadli foydalanish uchun qonuniy va ishonchli majburiyatlarga ega. Misol uchun, jamg'armadan to'lov bakalavriat va magistratura talabalariga moliyaviy yordamning eng katta manbayi hisoblanadi. Stenford bakalavriat talabalarining ko'rsatilgan ehtiyojlarini kreditlar emas, balki stipendiyalar orqali qondirish majburiyatini olgan kam sonli institutlardan biridir [9].

Bitiruvchilar va homiyarlar yordamida Stenford o'zi qilayotgan har bir narsani qo'llab-quvvatlashda davom etishi mumkin. Stenford jamg'armasi 17 000 ga yaqin talaba va 2 300 nafar o'qituvchi, yettita maktab va o'nlab markazlar, institutlar va dasturlarni qo'llab-quvvatlaydi. Agar mablag'lar barqaror sur'atda sarflanishda davom etsa, u orqali ko'plab ishlarni amalga oshirish mumkin. Bitiruvchilar va do'stlar tomonidan taqdim etilgan pul mablag'lari va qimmatbaho xayriyalar bunga imkon beradi.

1991-yilda tashkil etilganidan buyon Stenford Management Company (SMC) katta natijalarga erishdi hamda Stenfordning ish faoliyatini AQSh kollejlari va universitetlari orasida eng yuqori o'ringa joylashtirdi.

Harvard qisman jamg'arma tomonidan moliyalashtiriladi. Endowment fondi mablag'larining aksariyati Harvardning o'quv va tadqiqot ishlarining muayyan jihatlarini qo'llab-quvvatlash uchun beriladi. Universitetning eng yirik moliyaviy aktivi bo'lgan Harvard Endowment fondi universitet, uning o'qitish va tadqiqot ishlari uchun doimiy qo'llab-quvvatlash manbayi hisoblanadi. *Ikkita eng katta miqdordagi mablag'lar professor-o'qituvchilar va talabalarni qo'llab-quvvatlaydi.* Jumladan, professor va bakalavrlar uchun moliyaviy yordam, magistratura sti-

pendiyalari beriladi hamda talabalar hayoti va faoliyatini moddiy jihatdan qo'llab-quvvatlash uchun ajratiladi.

Harvard Endaument fondi universitetining o'quv va tadqiqot ishlarini qo'llab-quvvatlaydigan maxsus va doimiy moliyalashtirish manbayidir. Yagona tashkilot sifatida investitsiya qilingan, 14 000 dan ortiq shaxsiy mablag'lardan tashkil topgan jamg'arma daromadlari yetakchi moliyaviy yordam dasturlari, ilmiy tadqiqotlardagi yangi kashfiyotlar va keng ko'lamli akademik sohalar-da yuzlab professorlar unvoniga ega bo'lish imkonini beradi. Har yili jamg'armaning bir qismi universitet byudjetini qo'llab-quvvatlash uchun yillik taqsimot sifatida to'lanadi. Shu bilan birga, bu yillik taqsimotdan ortib qolgan har qanday mablag' jamg'armada saqlanib qolishi natijasida ko'payib boradi va kelajak avlodlarni qo'llab-quvvatlaydi. Oqibatda jamg'arma kelgusi avlodlar uchun universitetdagi moliyaviy asos bo'lishi mumkin. Harvard Endaument fondidan ajratilgan mablag'lar universitetni moliyalashtirishning muhim manbasini ta'minlaydi. Jamg'arma 2022-yil 30-iyunda yakunlangan moliyaviy yilda 2,1 mlrd dollar taqsimlagan va o'sha yildagi Harvardning umumiy operatsion daromadining uchdan biridan ko'prog'ini tashkil etgan. Garvard Endaument fondini tashkil etuvchi mablag'larning katta qismi ma'lum dasturlar, universitet kafedralari yoki boshqa maqsadlarga (maxsus stipendiyalar, nomdor professorlar va h. k.) yo'naltirilgan mablag'dir va belgilangan shartlarga muvofiq sarflanishi kerak.

Ushbu mablag'lardan to'lov faqat fondning belgilangan maqsadini qo'llab-quvvatlash uchun sarflanishi mumkin. Harvard jamg'armasining 20 foizidan kamrog'ini tashkil etuvchi cheklanmagan mablag'lar tizimli operatsion xarajatlar va transformativ, strategik tashabbuslarni qo'llab-quvvatlashda muhim ahamiyatga ega. Harvardning o'n ikkita maktabining har biri o'z ulushiga ega-lik qiladi. Jamg'armani tashkil etuvchi mab-

lag'larning 80 foizdan ortig'i donor tomoni-dan ma'lum bir maktabga ajratiladi. Maktab daromadlari profillari juda xilma-xil bo'lib, ularning har biri o'z mablag'idan o'z byudjetining boshqa qismini oladi.

Jamg'arma universitet byudjetini qo'llab-quvvatlovchi eng katta daromad manbayi bo'lib qolmoqda. Joriy moliya yilida operatsiyalar uchun ajratilgan mablag'lar universitet daromadining 36 %ini tashkil etdi. Jamg'arma fondlari universitet faoliyatining deyarli barcha jihatlarini qo'llab-quvvatlaydi. Mablag'larning ikkita eng katta ulushi professor-o'qituvchilarning ish haqi, shu jumladan, professorlik darajasi va bakalavrlar uchun moliyaviy yordam, magistratura stipendiyalari, talabalar hayoti va faoliyatini qamrab oladi. Harvard, shuningdek, akademik dasturlar, kutubxonalar, san'at muzeylari, obyektlar va boshqa ko'plab tadbirlarni qo'llab-quvvatlovchi jamg'armalarga ega.

Harvard Menejment kompaniyasi (Harvard Management Company) notijoriy tashkilot bo'lib, 1974-yildan beri Harvard universitetining jamg'arma portfelini boshqarib keladi. HMC universitetning ta'lim va tadqiqot maqsadlarini qo'llab-quvvatlash uchun kuchli investitsiya natijalarini ishlab chiqarishning yagona missiyasiga ega. Mazkur kompaniya Harvard kolleji prezidenti va stipendiatlari tomonidan tayinlangan direktorlar kengashi tomonidan boshqariladi [10].

Universitet yoki maktab huzurida shunday fond tuzilsa, jamg'arma fondi faqat stipendiyalar, professorlar yoki tadqiqot dasturlarini moliyalashtirish uchun ishlatilishi asnosida ilm-fan, innovatsiya va ta'limni jamoatchilik tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmi vujudga kelishiga zamin yaratiladi.

Xulosalar

Yuqorida qayd qilingan fikrlarga ko'ra, nodavlat notijorat tashkilotlarni davlat ro'yxatidan o'tkazish va boshqa nazorat shakllarini olib borish bilan bog'liq qonun hujjatlariga ijtimoiy yo'naltirilgan mol-mulkni tasarruf qilish va rasmiylashtirishga oid qu-

yidagi o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish taklif qilinadi:

- ijtimoiy yo'naltirilgan mol-mulk muayyan qiymatga ega bo'lib, daromad keltiruvchi yoki ijtimoiy maqsadlarda foydalanish xususiyatiga ega bo'lishi lozimligi;

- ijtimoiy yo'naltirilgan mol-mulk uchun ajratilgan mol-mulk notarial rasmiylashtiriladigan shartnoma asosida aniq ijtimoiy maqsadlarni ko'rsatgan holda, jamoat fondlari yoki shu maqsadda tashkil qilingan tashkilotlarga o'tkazilishi;

- ijtimoiy yo'naltirilgan mol-mulkning aniq ijtimoiy maqsadlarda sarflanishi va tasarruf qilinmasligi qonun hujjatlari bilan himoya qilinishi;

- ijtimoiy yo'naltirilgan mol-mulkni beruvchi shaxs yoki uning merosxo'rlari ijtimoiy yo'naltirilgan mol-mulkni olgan jamoat fondidan uning ijtimoiy maqsadlarda sarflanishi yuzasidan hisobot olish mumkinligiga oid qoidalar.

Ijtimoiy yo'naltirilgan mol-mulkni olgan jamoat fondlariga qo'shimcha ravishda quyidagi talablar qo'yilishi zarur:

- jamoat fondi qayta tashkil etilganda, uning huquqiy vorisi qayta tashkil etilgan jamoat fondining ijtimoiy yo'naltirilgan mol-mulk tasarruf qilinmasligi hamda aniq ijtimoiy maqsadlarda foydalanish bo'yicha barcha majburiyatlarni o'z zimmasiga olishi zarur;

- jamoat fondi tugatilganda, uning ijtimoiy yo'naltirilgan mol-mulki tegishli maqsadda tashkil qilingan boshqa jamoat fondiga o'tkazilishi lozim.

Bunda mol-mulkni qabul qilib olgan jamoat fondi tugatilgan fondning mol-mulkini aniq ijtimoiy maqsadlarda foydalanish bo'yicha barcha majburiyatlarni o'z zimmasiga oladi.

Tugatilayotgan jamoat fondining ijtimoiy yo'naltirilgan mol-mulki maqsadiga mos bo'lgan jamoat fondi mavjud bo'lmasa, sud tugatilayotgan fondning tugatuvchisi zimmasiga mazkur fondning ijtimoiy yo'naltirilgan mol-mulki shu maqsadda jamoat fondi tashkil qilingunga qadar saqlanishini yuklashi lozim.

REFERENCES

1. Awasthy P. et al. Trust in humanitarian operations: a content analytic approach for an Indian NGO. *International Journal of Production Research*, 2019, no. 9, pp. 2626–2641.
2. Suresh N. A Practical Approach to Taxation and Accounting of Charitable Trusts, NGOs & NPOs. Wolters Kluwer India Pvt Ltd, 2017.
3. Keating V.C., Thrandardottir E. NGOs, trust, and the accountability agenda. *The British Journal of Politics and International Relations*, 2017, pp. 134–151.
4. Kilic I. Paradoxes of Feminist Stances in "New Turkey": Reconceiving NGO-State Relationships in the Case of KAMER. 2019.
5. Sunata U., Tosun S. Assessing the civil society's role in refugee integration in Turkey: NGO-R as a New Typology. *Journal of Refugee Studies*, 2019, pp. 683–703.
6. Dyachkova E. Managing endowment fund income in universities. *Voprosy obrazovaniya – Questions of Education*, 2016, no. 1, pp. 225–244.
7. AQShdagi vaqf tizimidan o'rnak olsak arziydi [It is worth taking an example from the waqf system in the USA]. Available at: <http://azon.uz/content/views/aqshdagi-vaqf-tizimidan-urnak-olsak-arzi/>.
8. What is an Endowment Fund? Available at: <https://www.sdfoundation.org/news-events/sdf-news/what-is-an-endowment-fund/>.
9. Official website of Stanford University. Available at: <https://giving.stanford.edu/>.
10. Official website of Harvard University. Available at: <https://www.harvard.edu/>

11. Haas U., Neumayer L. Vereinsgerichte – eine rechtsvergleichende Untersuchung zum deutschen, österreichischen und schweizerischen Recht [Association courts - a comparative study of German, Austrian and Swiss law]. *Recht und Realität – Law and Reality*, 2017, pp. 842–871.

12. Marx R. Vorstandsarbeit im gemeinnützigen Verein: Zwischen unentgeltlicher Geschäftsführung und Haftungsrisiko [Board work in a non-profit association: Between free management and liability risk]. 2016.

13. İlgin-Birhimeoğlu E. Vereine als Orte der Produktion und Manifestation von symbolischer Ordnung. Symbolische Ordnung und Bildungsungleichheit in der Migrationsgesellschaft [İlgin-Birhimeoğlu E. Associations as Places of Production and Manifestation of Symbolic Order. Symbolic order and educational inequality in the migration society]. Wiesbaden, 2016, pp. 343–355.

14. Romanovskaya O. V. Pravovoy status inostrannogo agenta [Legal status of a foreign agent]. *Citizen and Law*, 2020, no. 1, pp. 36–48.

15. Martínez-Villarreal A.A. et al. A case series and a review of the literature on foreign modelling agent reaction: an emerging problem. *International Wound Journal*, 2017, no. 3. pp. 546–554.

16. *O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Axborotnomasi – Bulletin of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan*, 1999, no. 5.

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

2023-YIL 1-SON

VOLUME 3 / ISSUE 1 / 2023

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.3.1.

BOSH MUHARRIR:

Xodjayev Baxshillo Kamolovich

Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor, y. f. d., dotsent

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Ikrom Ergashev

Ilmiy boshqarma boshlig'i, yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Mas'ul muharrir: N. Ramazonov

Muharrirlar: Sh. Jahonov, Y. Mahmudov, Y. Yarmolik,
F. Muhammadiyeva, Sh. Yusupova

Musahhih: M. Patillayeva

Texnik muharrirlar: U. Sapayev, D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahar, Sayilgoh ko'chasi, 35.

Tel.: (0371) 233-66-36, 233-41-09.

Faks: (0371) 233-37-48.

Veb-sayt: www.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

Obuna indeksi: 1387.

Jurnal 24.02.2023-yilda tipografiyaga topshirildi.

Qog'oz bichimi: A4. Shartli 19,30 b.t. Adadi: 100.

Buyurtma raqami: 11.

TDYU tipografiyasida chop etildi.